УДК 883 Ш – 3.06

ХУДОЖНЄ БАЧЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПОВІСТІ В.ШЕВЧУКА "МІСЯЦЕВА ЗОЗУЛЬКА ІЗ ЛАСТІВ'ЯЧОГО ГНІЗДА"

Пашник О.В., магістр

Запорізький державний університет

Творчість Валерія Шевчука суттєво вплинула на естетичні пошуки української прози 80-90 років. Саме він першим серед прозаїків-шістдесятників спробував поєднати кращі стильові досягнення сучасних чужомовних літератур і фундаментальні орієнтири національного духу. Як письменник і літературознавець В.Шевчук виробив своє оригінальне бачення широкого спектра філософських проблем.

Метою нашого дослідження є виявлення специфіки художнього бачення образу жінки на основі аналізу символів і мотивів у структурі колективного підсвідомого. До цієї проблеми, зокрема, вже звертався дослідник сучасної української літератури Володимир Даниленко в статті "У пошуках демонічної жінки (архетип Аніми у пізніх повістях Валерія Шевчука)". Наше дослідження покликане поглибити аналіз повісті "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда", звертаючись також до проблеми "Інакшості" жінки.

У пізньому доробку В.Шевчука особливе місце займає проблема жіночої екзистенції (повісті "Горбунка Зоя", "Чортиця", "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда", "Жінка в блакитному на сніговому тлі", "Жінка-змія"). Своєрідність бачення письменником образу жінки полягає передусім, за словами В.Даниленка, у "розкомплексованості щодо художнього відтворення природи статі" [1, 21], яка експлікується на тлі традиційного для Шевчука звертання до міфологем.

Оскільки вся міфологія, за теорією К.Г.Юнга, - "це наче свого роду проекція колективного підсвідомого" [2, 126], маємо у творчості В.Шевчука активізацію в образі жінки первісних символів-архетипів, цілу систему яких констатуємо у повісті "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда".

Одним із центральних архетипів, за визначенням В.Даниленка, є архетип Аніми, "духу жінки-демона" [1, 21]. Демонічне ж тісно переплітається з еротичним. Ерос – руйнівне і створююче начало, космічна сила взаємотяжіння і взаємовідштовхування. Функція Ероса, стверджує Г.Гачев, – взаємозв'язок елементів Буття [3, 134]. Традиційно вважається, що домінування еротичного як атрибут жіночого начала обумовлюється артикуляцією демонічного: "Сексуальність уявляється у вигляді бога плодючості, у вигляді по-тваринному пристрасної жінки-демона, у вигляді самого чорта...", - відзначає К.Г.Юнг [2, 129].

Еротичний демонізм Юльки, головної героїні повісті "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда", пов'язаний із її магічним ритуалом (архетип Аніми є також уособленням спокуси, магії): "...вона відчиняла вікно (...), сідала, клала пишні перса, аж вивалювалися вони із блузки, на підвіконня й засинала чи завмирала (...), - лице її при цьому робилося байдуже, ніби то місяць посірів та й сів на підвіконня відпочити..." [4, 14].

Символічний образ місяця надає специфічності реалізації архетипу Аніми у повісті. Місяць, зазначає К.Г.Юнг, - це "змінене переживання ночі" [2, 128]. Тому він поєднується із сексуальним переживанням, із жінкою, яка є для чоловіка також подією ночі. Хронотопом Юлькиного ритуального дійства якраз і виступає нічне (вечірнє) чекання у Ластів'ячому гнізді (символічна назва будинку, де мешкала дівчина). І сама Юлька є ніби втіленням образу місяця: мала пласке, як місяць, обличчя, на якому, "ніби закандзюбинка, був маленький (пипочкою) ніс", сірі уста та круглі, здивовані, сірі очі. Домінування сірого кольору вказує на ототожнення з образом Ночі. Тому сірий колір у повісті набуває специфічного контекстуального значення - символізує "темне", таємне в жінці. Використання такого "статевого символьного ряду" для відтворення жіночої екзистенції є традиційним в андроцентричній культурі. Воно передбачає ототожнення "жіночого" з матерією, хаосом, природою, пасивністю, слабкістю, емоційністю, темрявою, порожнечею і т.ін. [5, 126].

Магія місяця активізує архетипний образ Аніми через типовий для українського пантеїстичного сприйняття міфологічний образ зозулі, який підпорядкований актуалізації демонічності. Як відомо, зозуля ніколи не в'є собі гнізда і не вигодовує потомства. У народі ім'ям цієї птахи називають жінок,

котрі не обтяжують себе материнськими турботами. Найбільше переказів, стверджує В.Скуратівський, створено про те, що зозулі є жінками-перевертнями [6, 363]. Отже, простежуємо прямий, позначений вже у ментальних стереотипних уявленнях, зв'язок жіночої сутності з демонічними силами.

Найголовнішим аргументом для творення ритуального дійства називається у повісті бажання зваблювати чоловіків, аби використати їх працю для облаштування свого дому. Таке бачення жінки асоціюється з ніцшеанським: "Ще не здатні жінки до дружби - вони й досі ще кішки й пташки. Або ж, у крайньому разі, корови." [7, 57]. Отже, однією з причин демонічності жінки, як бачимо, виступає іманентність в ній тваринного.

Непорушна відстороненість Юльки під час "ритуалу", яка втілює в собі всю повноту несвідомого душевного буття, теж є однією з граней архетипу Аніми. Ця зовнішня байдужість виявилася наслідком всеохоплюючого відчуття "зозулячої" самотності, підсвідомої активізації архетипу матері у дівчини. Тут у Юльці закінчилося демонічне, зозуляче, і ожило жіноче єство: "Отож вона сиділа у вікні й шепотіла місяцеві якісь непевні слова, може, переконувала, що зовсім не із зозулячого племені, а коли й так, то вона вигнанець із нього, що вона мріє не про зозулячу долю, а про звичайну людську, а коли того не станеться, вона засохне в своєму вікні, як вазон без поливання" [4, 83]. Сама Юлька не до кінця розуміла, звідки беруться в ній такі дивні стародавні слова, наче не їй вони належали, не її словами були, а "того таємничого в ній, якого безвідмовно слухалася" [4, 83]. І таке специфічне відчуття не є аномальним, адже, як стверджує К.Юнг, "архетипи завжди були і досі залишаються живими психічними силами, котрі вимагають, щоб їх сприйняли всерйоз і котрі дивним чином утверджують свою силу" [8, 92].

"Жіночий" символьний ряд включає в себе і таке поняття, як хтонічність. Створюючи цілу низку жіночих образів (жінка-змія, жінка-кицька, жінка-зозуля), В.Шевчук акцентує увагу на зв'язку демонічності з хтонічною природою жінки. Символ зозулі як птахи мав би корелювати із символом неба, це доводить, зокрема, й дослідниця орнітоморфних уявлень М.Маєрчик, стверджуючи, що птахи завжди належать до верхньої частини всесвіту й співвідносяться з "*позитивними* елементами бінарних опозицій, себто відповідають категоріям *верх, чоловік, добро, життя*. До *негативних* елементів тут належать категорії *низ, жінка, хтонічні, смерть* тощо" [9, 92]. Але беручи до уваги те, що символ зозулі має більше власне ментальне українське навантаження, а також думку К.Г.Юнга, що "аніма ельфоподібна. Вона також може бути птахом, тобто повністю належати природі, і може зникати (тобто ставати безсвідомим)" [8, 199], можемо наголошувати на хтонічності образу Юльки. Архетип матері, що регламентує способи самореалізації дівчини, корелює із символом Матері-Землі, яка, за словами К.Юнга, "завжди хтонічна, іноді пов'язана з місяцем". Мати-Земля грає важливу роль в підсвідомому жінки. Співавтор же цієї книги Юнга К.Кереньї зазначає, що "за тріадою богинь в гомеровському гімні стоїть ідея зв'язку між трьома аспектами світу – дівчиною, матір'ю і місяцем" [8, 132]. Таким чином, свідомо чи підсвідомо повість В.Шевчука артикулює цю тріаду через архетипи Аніми й матері та символ місяця, що, безперечно, надає можливість спроби детального аналізу підсвідомості Юльки.

Аналізуючи художнє бачення образу жінки в повісті В.Шевчука "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда", виокремлюємо також категорію "Іншого" як одну з основних констант сприйняття "жіночого" у творі.

Концепція сприйняття жінки як "Іншої", природу виникнення і становлення якої почала досліджувати ще Сімона де Бовуар у праці "Друга стать" (1949), передбачає ставлення до жінки як до об'єкта (найчастіше – сексуального), зосередження уваги на іманентності й заперечення її права на трансцендентність, а також протиставлення чоловічого та жіночого як антиномій "світле" - "темне", добро - зло, божественне – диявольське [10, 42].

Образ Юльки набуває демонічного наповнення завдяки ряду архетипів і символів (Аніми, зозулі, місяця, матері), які актуалізовувалися протягом всього історичного розвитку людства як продукт чоловічого світовідчуття. Саме так, скажімо, трактується архетип місяця у функції однієї з граней виявлення демонічності жіночого. Через сприйняття чоловіком жінки подією ночі образ її набуває демонічних рис, що підсилюється символом місяця, адже з найдавніших часів відомо про зв'язок місяця з фізичними особливостями жіночого організму; місяць, за словами Краппа, є "Володарем жінок" [11, 296].

Міфологічний образ зозулі підкреслює іманетність у жінці тваринного, а через символ гнізда зводить всю "зозулячу" самотність, яку відчуває головна героїня, до артикуляції материнського інстинкту. У зв'язку з таким акцентом на материнській функції, яка підпорядковує собі всі інші життєві потреби індивіда, завдяки образам-символам і на архетип матері проектуються таємничість, "темність", демонічність.

Як цілком незрозумілу, відсторонену субстанцію сприймають Юльку основні чоловічі персонажі повісті Шурка Кукса і Коля-рибалка. Ставлячись до неї лише як до об'єкта для реалізації своїх сексуальних бажань, вони нездатні зрозуміти мотиви її вчинків, внутрішню жіночу екзистенцію, а зосереджують свій погляд лише на фізичних принадах дівчини. Саме невідповідність внутрішніх життєвих настанов, яка обумовлюється у повісті передусім статевим диференціантом, і стає ґрунтом для основного міжстатевого конфлікту твору.

Отже, всі основні архетипи та образи-символи в повісті В.Шевчука "Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда" артикулюють таку важливу, на думку письменника, рису іманентної природи жінки, як демонічність, що, власне, й аргументує правомірність виділення категорії "Іншого" як однієї із найвагоміших творчих констант Валерія Шевчука у процесі відтворення жіночої рецепції світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. У пошуках демонічної жінки (архетип Аніми у пізніх повістях Валерія Шевчука) // Слово і час. – 2000. – N 2. – С.21-24.
2. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. - М.: Прогрес, Универс, 1993. – 336 с.
3. Гачев Г.Д. Национальный Эрос в культуре // ОНС: Общественные науки и современность. – 1996. – N 6. – С. 134-140.
4. Шевчук В. Місяцева Зозулька із Ластів'ячого гнізда. Повість // Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа /Упоряд., передм., літ. ред. В.Даниленка. – К.: Генеза, 1997. – С.13-85.
5. Габриэлян Н.М. Пол. Культура. Религия // ОНС: Общественные науки и современность. – 1996. – N 6. – С. 126-133.
6. Скуратівський В.Т. Русалії. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.
7. Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади /Пер. з нім. А.Онишка, П.Таращука. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.
8. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов: Пер. с англ. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.
9. Маєрчик М. Орнітоморфні уявлення про душу (проблеми генези та семіозису) // Студії з інтегральної культурології. – 1996. – № 1 (Thanatos). – С.92-104.
10. С. де Бовуар. Друга стать: Перекл. з французької Н.Воробйова, Я.Собко: В 2 т. - К.: Основи, 1994.

Керлот Х.Э. Словарь символов: Научно-популярное издание. - М., 1994. - 608 с.